

Inleiding van Jan Jaap Knol, directeur van het Fonds voor Cultuurparticipatie, op de evaluatiebijeenkomst van het kunstmenu in de gemeente Haarlemmermeer, georganiseerd door Pier K, Hoofddorp, woensdag 23 november 2011

Dames en heren,

Ik wil graag beginnen met een kleine quiz. We sluiten geheel aan de actualiteit. Wie van u kent het liedje 'Zie de maan schijnt door de bomen'?

Wie van u weet wie dat lied geschreven heeft?

En wie van u weet met welke plaats in de Haarlemmermeer Jan Pieter Heije, de 19^e eeuwse dichter, zo nauw verbonden was?

Dat was Abbenes. De naam van Heije wordt daar in ere gehouden. Hij heeft in de pionierstijd na de inpoldering veel betekend voor de boeren, de arbeiders, de hele gemeenschap van Abbenes. Hij stichtte er onder meer een bibliotheek. Jan Pieter Heije was een Amsterdamse arts die zich in zijn leven ook enorm ingespannen om met zijn liedjes, zoals het overbekende 'Piet Hein', muziek toegankelijk te maken voor kinderen. Heije geloofde in het belang van onderwijs en de toegang tot kunst en cultuur voor iedereen.

Pier K hier in Hoofddorp staat dus in een mooie traditie, ook met het Leerorkest Haarlemmermeer, één van de 31 initiatieven uit het programma Kinderen maken muziek dat het Oranjefonds en het Fonds voor Cultuurparticipatie op initiatief van Prinses Maxima hebben opgezet.

Ja, Jan Pieter Heije zou tevreden kunnen zijn. De Haarlemmermeer is de laatste jaren in meer opzichten toonzettend in cultuureducatie in het land. Pier K, met zijn prachtige gebouw en zijn actieve staf. Een betrokken gemeente die scholen subsidie biedt voor het kunstmenu. En een veelzijdig en druk afgenomen Kunstmenu dat zorgvuldig is opgebouwd, met aanbod van de bibliotheek, met muziek en toneel, maar ook met erfgoed van Historisch Museum Haarlemmermeer en De Cruquius of beeldende kunst vanuit Fort Vijfhuijzen. Er zijn veel kunstmenu's in Nederland, maar www.kunstmenu.nl is toch maar mooi in handen van de gemeente Haarlemmermeer.

Bijna alle scholen doen mee. De scholen en culturele instellingen werken goed samen. De randvoorwaarden voor een uitgebreide kennismaking met kunst en cultuur zijn hier ruimschoots voor handen. Sterk aan de regeling van de gemeente vind ik de voorwaarden dat elke deelnemende school een beleid heeft voor ten minste vier jaar en dat de school beschikt over een cultuurcoördinator. Omdat de voedingsbodem in de Haarlemmermeer zo vruchtbaar, omdat de regeling voor het kunstmenu zo duidelijk inzet op continuïteit en inbedding in de school, en omdat hier zoveel jongeren worden, wil ik met mijn inleiding u vandaag uitdagen tot een volgende stap.

Dat doe ik met een paar enorme open deuren die we in al hun vanzelfsprekendheid echter soms toch gesloten houden.

Een goed cultuuronderwijsprogramma stelt de culturele ontwikkeling van het kind centraal

Tsja, hoe zou het eigenlijk anders kunnen of moeten? Natuurlijk stelt onderwijs het kind centraal. Basisschool De Tonne uit Abbenes zegt het op zijn website letterlijk zo: 'Op de Tonne staat het kind centraal', en velen van u zouden het precies zo formuleren. Toch denk ik dat er, als het op cultuuronderwijs aankomt, tussen theorie en praktijk nog een hoop te winnen is in Nederland. Cultuureducatie wordt op de basisscholen op dit moment vaak

ingevuld met kortlopende activiteiten. En als dat gebeurt met de zorg voor kwaliteit zoals hier in de Haarlemmermeer, dan heeft dat grote waarde: de variatie in het aanbod, de kennismaking van leerlingen met het bezoeken van culturele instellingen, de grote toegankelijkheid en het hoge bereik, de inbreng van deskundigheid en creativiteit van buiten.

Maar er zitten wel grenzen aan wat je tijdens een korte activiteit voor leerresultaat kunt behalen. Zoals iemand geen taal leert door de ene week een uur Engels en de volgende een uur Spaans te doen, zo leert iemand ook een kunstdiscipline niet te beheersen door enkele workshops. Je bouwt als hardloper ook geen conditie op door af en toe een rondje te rennen.

Om de kortlopende activiteiten optimaal te laten landen is het nodig de onderwijsactiviteiten in een doorlopende leerlijn binnen het curriculum te plaatsen. In een tijd waarin kinderen dagelijks een veelheid aan ervaringen krijgen aangeboden, is het des te belangrijker in het onderwijs te zorgen voor rust en diepgang. Zodat kinderen de gelegenheid krijgen zich iets echt eigen te maken: leren te tekenen of leren een instrument te bespelen.

Als we de culturele ontwikkeling van het kind centraal stellen, is het van belang dat er niet alleen een beleid, maar ook een planmatig onderwijsprogramma ligt, dat er deskundigheid binnen en buiten de school aanwezig is om de kinderen te begeleiden en dat de vorderingen van kinderen ook op kunstgebied inzichtelijk en toetsbaar worden. Cultuuronderwijs wordt er minder vrijblijvend, maar ook veel beter en nog veel leuker door.

Cultuuronderwijs is geen bijzaak, maar hoofdzaak

Hoofdzaak ja, letterlijk. Neurowetenschappers zijn overtuigd van het belang van kunst voor de ontwikkeling van onze hersenen. In het Bulletin van het theaterinstituut wijst René Kahn, hoogleraar psychiatrie in Utrecht, in zijn column erop hoe gezond met name muziek is voor de ontwikkeling van onze hersenen. Hij schrijft: "Podiumkunst beoefenen, of het nu muziek maken, zingen, of teksten uit je hoofd leren is: je brein groeit ervan. En dat blijft niet zonder gevolgen want het maakt je slimmer en emotioneel begaafder"¹.

Maar naast rationele pleidooien vanuit de wetenschap wordt kunst tegelijk omringd met meer mystificerende noties. Begrijpelijk, we kunnen maar moeilijk in woorden vatten waarom bepaalde muziek je zo sterk raakt, waarom je zo gehecht bent aan dat ene schilderij, waarom je bij het schrijven van een gedicht nou net die woorden koos. We zijn bovendien geneigd dat ongrijpbare van kunst nog eens aan de authenticiteit van kinderen te verbinden.

Elk kind begint als peuter uit zichzelf te zingen of te trommelen, elk kind begint met potloden krabbels te zetten op papier. Spelplezier, creativiteit, verbeeldingskracht, ieder mens krijgt het bij geboorte mee en vaak wordt de school aangewezen als de plek waar je dat authentieke allemaal afleert: binnen de lijntjes kleuren, en niet daarbuiten, geen schilderijen aanraken in het museum, hoe durf je, stilzitten jij, rekenen en taal!

Met dat laatste maak ik een karikatuur van onderwijs. Maar het is ook een versimpeling om te denken dat leren in de kunst zich enkel in een informele sfeer voltrekt. Of het nu muziek, dans of toneel is, een gestructureerd programma, met leerdoelen, een methode, gereserveerde lestijd, een programma met oefening, herhaling, en weer oefening, helpt om echt vooruit te komen. De Amerikaanse kunsteducator Marvin Bartel, wijst op de volgende ongerijmdheid. Als een kind in de klas om hulp vraagt bij het tekenen, is geregeld de reactie

¹ René Kahn, Kunst en uw brein. In BULLETIN van het Theater Instituut Nederland, november 2011.

van een leraar: "That's okay, I can't draw either." Yet what teacher would say: "That's okay, I can't read or write either."²

Er zijn veel goede argumenten voor cultuuronderwijs. Maar ook hier herhaal ik mijn pleidooi: goed cultuuronderwijs betekent in de eerste plaats een goed onderwijsprogramma met goede docenten.

Kinderen zijn verschillend

Nog een open deur, zult u denken. Juist bij kunstvakken komt het erop aan rekening te houden met het onderscheid tussen kinderen. Anders dan bij rekenen of taal is het bij kunst niet eenvoudig in termen van goed of fout te oordelen. Dat wil niet zeggen dat er bij kinderen geen ontwikkeling is waar te nemen. Kinderen verschillen als het om muziek, dans, theater of beeldende vakken sterk in uitdrukkingsvaardigheid, creativiteit en talent. Maar ze verschillen ook sterk in achtergrond. De verhalen in hun hoofd vertalen zij via kunst in verhalen voor buiten. Het mooie aan de kunstvakken is dat ze zoveel verschillende kwaliteiten in kinderen naar boven kunnen halen. Stille kinderen die een mooi gedicht voordragen. Drukke kinderen die er geroerd naar luisteren. Op De Tonne staat het Kind centraal, schrijft de school uit Abbenes. "Waarmee we willen aangeven dat we het belangrijk vinden dat er gewerkt wordt vanuit het kind, waarbij kinderen zelfvertrouwen krijgen, zich veilig voelen en zich optimaal kunnen ontwikkelen."

In vrijwel alle analyses over relevante competenties voor de 21ste eeuw wordt in vaak algemene termen gehamerd op het belang van creatieve en communicatieve vaardigheden. Juist daaraan leveren de cultuurvakken een grote bijdrage. Want zo algemeen als die vaardigheden worden geformuleerd, zo individueel komen ze in elk kind naar buiten.

Hier in de Haarlemmermeer is er vanuit Pier K een bijzondere pilot opgezet in samenwerking met enkele scholen. Onder het motto "kunst in leren" worden de kunstvakken geïntegreerd in het leerproces van kinderen. Deze pilot gaat verder dan aantrekkelijk en professioneel cultureel aanbod dat wel of niet wordt afgenomen. In deze pilot wordt het lerende kind centraal gesteld. De pilot wordt in nauwe samenwerking met de scholen ontwikkeld en tegelijkertijd worden 12 kunstenaar-docenten opgeleid. Deze mogelijkheid tot verdieping sluit goed aan bij de nadruk die staatssecretaris Zijlstra en het fonds leggen op cultuureducatie met kwaliteit.

In dat verband ben ik benieuwd naar de visie van úw school op het lerende kind en op de doorlopende leerlijn. Hoe beoordeelt ú de samenhang tussen de kunstvakken, onderling en in verhouding tot de overige vakken, bijvoorbeeld de betekenis die zingen kan hebben voor taalontwikkeling of beeldende vakken bij geschiedenis of aardrijkskunde.

Kunst beleef je individueel en gemeenschappelijk

Kunst brengt je bij jezelf en bij anderen. We hebben allemaal wel eens moeten nadenken over muziek bij een begrafenis. Muziek is als geen andere discipline in staat om emoties te begeleiden, om herinneringen op te roepen. Maar natuurlijk ook om vrolijk van te raken of verliefd bij te zijn. Evengoed kan ik het hebben over poëzie of over beeldende kunst.

² Helping Children Learn How to Learn How to Draw, a short essay – Marvin Bartel, 2000 (<http://www.goshen.edu/art/ed/westv.html#learn>)

Kunst beleef je individueel en gemeenschappelijk. Samen muziek maken vraagt ook om concentratie, wachten op of luisteren naar de ander, samen de juiste energie teweegbrengen. Beeldende vakken spreken onze vaardigheid aan om te visualiseren, maar ook om te reflecteren, in stilte of in discussie met anderen. Theater spelen vraagt om reflectie op jezelf en de verhouding tot je personage, maar ook om bewustzijn van de ruimte en de spelers om je heen en timing in het samenspel met anderen.

Kinderen zijn zeer ontvankelijk voor zowel de individuele als de sociale dimensie van de kunstvakken. Het zijn zware formuleringen, maar ik wil er vooral mee zeggen: kunst is meer dan 'leuk'.

U gaat dadelijk discussiëren over uw ideale kunstmenu. Haarlemmermeer heeft in mijn ogen een prachtige voorziening voor de kennismaking met kunst en cultuur. Ik hoop dat u mijn bijdrage ziet als een aanmoediging op de vruchtbare bodem verder te bouwen.

Nog één keer terug naar Jan Pieter Heije. Hij leefde in een tijd van grote standsverschillen, van dubbeltjes die geen kwartjes werden, van schrijnende armoede en slechte werkomstandigheden. In welvaart en gezondheid is onze samenleving enorm vooruitgegaan. En ook in ons onderwijs.

Het is nuttig om te verwijzen naar 21ste eeuwse competenties, naar creativiteit en communicatieve vaardigheden. Maar soms is het goed om 19e eeuwse idealen hoog te houden: de overtuiging dat elk kind recht heeft op culturele ontwikkeling. Goethe zei: "*Zwei Dinge sollen Kinder von ihren Eltern bekommen: Wurzeln und Flügel.*" U kunt en wilt de ouders niet vervangen. Maar u stelt wel het kind centraal.

Wortels en vleugels, goed cultuuronderwijs draagt daar veel aan bij.